

*dr inż. Anetta Barska*¹

Katedra Makroekonomii i Finansów
Wydział Ekonomii i Zarządzania
Uniwersytet Zielonogórski

*dr Joanna Wyrwa*²

Katedra Makroekonomii i Finansów
Wydział Ekonomii i Zarządzania
Uniwersytet Zielonogórski

Problemy społeczne – wyznacznikiem kierunków rozwoju innowacji społecznych w Polsce

WSTĘP

Idea innowacji jest we współczesnym świecie obecna w każdej dziedzinie życia społeczno-gospodarczego. Aktualnie ujęcie problemu innowacji coraz wyraźniej akcentuje kontekst społeczny. W opinii G. Mulgana [2006] innowacje społeczne to nowe pomysły (produkty, usługi, modele), które są opracowywane, aby zaspokoić niezaspokojone potrzeby społeczne. Już P. Drucker [2004] zauważył, że innowacja nie musi być czymś technicznym, nie musi mieć nawet charakteru materialnego. Proces innowacyjny ma zatem charakter nie tylko techniczny czy ekonomiczny, lecz także społeczny – dotyczący sfery świadomości postaw oraz poglądów jednostek i grup, więzi społecznych, kapitału intelektualnego i społecznego, poziomu aspiracji, jak również sfery edukacji, wykształcenia i szeroko rozumianej aktywności społecznej. W tym kontekście opracowanie i wdrożenie innowacji społecznych wiąże się przede wszystkim z rozwiązywaniem takich kwestii jak bezrobocie, ubóstwo, integracja i zatrudnienie osób niepełnosprawnych oraz starszych, wykluczenie społeczne oraz bezdomność.

¹ Adres korespondencyjny: Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Ekonomii i Zarządzania, ul. Podgórna 50, 65-246 Zielona Góra, e-mail: A.Barska@wez.uz.zgora.pl.

² Adres korespondencyjny: Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Ekonomii i Zarządzania, ul. Podgórna 50, 65-246 Zielona Góra, e-mail: J.Wyrwa@wez.uz.zgora.pl.

Ważnym wyróżnikiem innowacji społecznych jest też trwały charakter zmian, odczuwalny przez użytkowników efektów innowacji.

Głównym celem artykułu jest przedstawienie znaczenia koncepcji innowacji społecznych w rozważaniach dotyczących nowych sposobów rozwiązywania problemów społecznych, a w szczególności dotyczących osoby starsze i niepełnosprawne. W postępowaniu badawczym wykorzystano dostępne źródła informacji wtórnych w postaci krajowej i zagranicznej literatury podejmującej problematykę innowacji społecznych oraz dostępne dane statystyczne obrazujące przemiany demograficzne ostatnich dekad.

ISTOTA INNOWACJI SPOŁECZNYCH

Analiza literatury wskazuje na duże zróżnicowanie koncepcji innowacji społecznych [Wyrwa, 2014]. Jedni badacze koncentrują się na społecznych konsekwencjach innowacji i podkreślają, że mają one na celu zaspokojenie potrzeb społecznych i rozwiązywanie problemów społecznych [Christensen, Baumann, Ruggles, Sadtler, 2006; Mulgan, Tucker, Ali, Sander, 2007; Phills, Deiglmeier, Miller, 2008]. Inni [Little, 2006; Bisgaard, 2009] kładą nacisk na fakt, że innowacje społeczne wykorzystują społeczne, ekologiczne i trwałe motywacje, aby stworzyć nowe sposoby pracy, nowe produkty, usługi, procesy i rynki. Zgodnie z tym punktem widzenia, innowacje społeczne zwiększają wartość dla biznesu, klientów, środowiska i społeczeństwa.

W literaturze przedmiotu istnieją trzy podstawowe wymiary innowacji społecznych [Moulaert, Martinelli, Swyngedouw, González, 2005, s. 1976]. Pierwszy polega na zaspokojeniu ludzkich potrzeb. Drugi – obejmuje procesy i zmiany w dynamice relacji społecznych, ze szczególnym naciskiem na wzrost poziomu uczestnictwa, zwłaszcza wśród tych, którzy wcześniej w jakikolwiek sposób byli wykluczeni. Trzeci wymiar oznacza wzmocnienie pozycji osób zaangażowanych poprzez zwiększenie ich zdolności społeczno-politycznych i dostęp do zasobów.

Innowacje społeczne to wieloaspektowe pojęcie. W zależności od kontekstu zmienia się ich istota i specyfika. Dlatego inaczej postrzega się innowacje społeczne generowane oddolnie, jako wyraz akcyjnej mobilizacji, a inaczej instytucjonalnie (odgórnie), kiedy stanowią element polityk publicznych wdrażanych w wymiarze systemowym i strategicznym [Edwards-Schachter, Matti, Alcántara, 2012, s. 676].

C. Andrew i J.L. Klein [2010, s. 9] uważają, że dla innowacji społecznych kluczowe są mobilizacja i uczestnictwo obywateli w procesie podejmowania decyzji we wszystkich sektorach społeczeństwa i zachęcają do samoorganizacji obywateli, aby sprostać niespełnionym wymaganiom. Z tego punktu widzenia

rozwój innowacji społecznych może być badany w ramach procesu zmian i ruchów społecznych, tworzenia i dyfuzji innowacji społecznych oraz nowych praktyk społecznych.

We współczesnych definicjach innowacji społecznych znajdują się odniesienia m.in. do koncepcji sieciowego działania, kreatywności opartej na konsensusie różnych uczestników innowacji oraz potrzeby zwiększenia zastosowania teorii w praktyce działań społecznych [Błądowski, Sempruch, 2014, s. 46].

W literaturze wyróżnia się następujące typy innowacji społecznych: nowe produkty i usługi, procesy, formy marketingu, formy organizacyjne, role, relacje, normy i wartości [Hochgerner, 2011, s. 173–189]. Badacze wskazują na kluczowe kryteria innowacji, do których należą nowość, możliwość wdrożenia w praktyce, adekwatność do potrzeb społecznych, efektywność, a także wzrost zdolności danej społeczności do działania poprzez kreowanie nowych ról i relacji oraz budowanie zdolności lepszego wykorzystania posiadanych zasobów [Caulier-Grice, Davies, Patrick, Norman, 2012, s. 18–21].

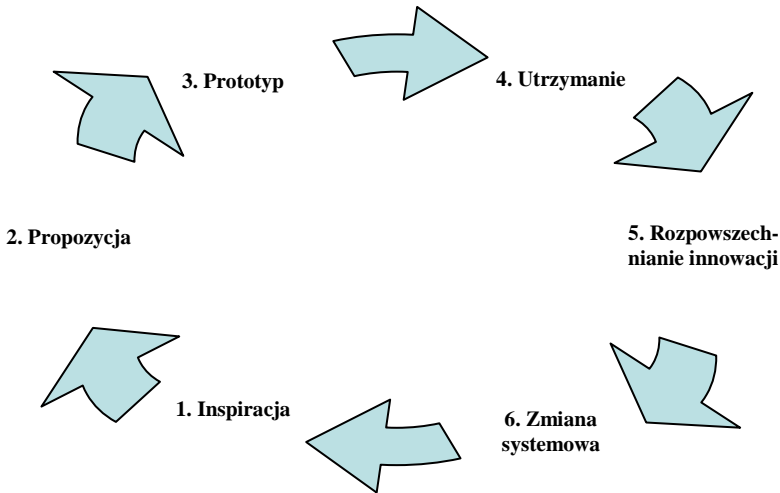
W ramach inicjatyw przewodnich strategii „Europa 2020” – Unia innowacji [European Commission, 2010a, s. 21–22] oraz Europejskiej platformy współpracy w zakresie walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym [European Commission, 2010b, s. 14–15] innowacje społeczne określa się jako istotne narzędzia umożliwiające przeciwstawianie się wyzwaniom społecznym związanym ze starzeniem się społeczeństwa, z ubóstwem, bezrobociem, nowymi modelami zatrudniania i stylami życia oraz z oczekiwaniami obywateli dotyczącymi sprawiedliwości społecznej, edukacji i opieki zdrowotnej. Innowacje społeczne dotyczą znalezienia nowych sposobów realizacji potrzeb społecznych, których nie zaspokajają w wystarczający sposób rynek lub sektor publiczny. Wiążą się ze zmianą zachowań niezbędną dla rozwiązania najważniejszych problemów, z jakimi zmagają się społeczeństwo. Zapewniają obywatelom potrzebne im umiejętności oraz tworzą nowe relacje społeczne i modele współpracy.

Mimo zróżnicowanych interpretacji znaczenia i zakresu pojęcia innowacji społecznych występujących w literaturze [Michelini, 2012, s. 12–14] można wskazać ich wspólne cechy i wyznaczniki:

- generują pozytywny wpływ społeczny,
- są inspirowane zarówno przez motywacje społeczne, jak i gospodarcze,
- nowatorskie,
- są promowane przez różne podmioty (przedsiębiorstwa, organizacje pozarządowe, instytucje publiczne),
- efektywne,
- współzależne,
- przybierają różne formy,
- poprawiają i zmieniają życie ludzi ubogich.

PROCES ROZWOJU INNOWACJI SPOŁECZNYCH

Innowacje społeczne służą spełnianiu wyzwań społecznych, gdyż ich idea koncentruje się na podnoszeniu jakości życia społeczeństwa i wiąże się z kształtowaniem postaw i zachowań prospołecznych, podnoszeniem poziomu aktywności, wiedzy i świadomości oraz zaufania społeczeństwa, mają również przyczyniać się do zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego [Olejniczuk-Merta, 2013]. Opracowanie innowacji społecznych wiąże się z dużym ryzykiem, którego eliminacja może nastąpić jedynie poprzez właściwe ich przygotowanie koncentrujące się na następujących etapach: inspiracja, propozycja, prototypy, utrzymanie, rozpowszechnianie, zmiana systemowa oraz wdrożenie (rys. 1).

Rysunek 1. Etapy opracowywania innowacji społecznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Kroik, Skonieczny, 2013, s. 164].

Etap inspiracji wiąże się z identyfikowaniem nierównowagi społecznej i jej przyczyn. Źródłem inspiracji mogą być nieoczekiwane zmiany mające miejsce w otoczeniu, takie jak: katastrofy i klęski żywiołowe, wojny, czy też kryzysy gospodarcze. Innymi źródłami mogą być potrzeby oczywiste, głód, zanieczyszczenie środowiska naturalnego, zbytnia eksploatacja zasobów naturalnych przy wykorzystaniu przestarzałych technologii, niekorzystne zmiany demograficzne, epidemie, marginalizacja i ubóstwo dotykające niektóre grupy społeczne, ochrona przed przemocą, czy też przeciwdziałanie nietolerancji i nierówności. Niestety, częstym problemem na tym etapie jest brak wystarczających środków na właściwe zidentyfikowanie źródeł nierównowagi, czy też brak dostatecznej współpracy sektora publicznego i prywatnego w zakresie tworzenia innowacji spo-

lecznych [Kazojć, 2013, s. 18]. Drugi etap to propozycja, która wiąże się z tworzeniem pomysłów zmierzających do radzenia sobie ze zidentyfikowanym problemem społecznym. Pomysły mogą mieć zarówno pochodzenie popytowe, jak i podażowe. Na tym etapie bardzo istotne są źródła informacji dotyczące interesariuszy innowacji społecznych, zarówno wtórne (np. analizy demograficzne, dane statystyczne), jak i pierwotne (badania ankietowe, wywiady, czy też obserwacja). Twórcami pomysłu mogą być sami adresaci innowacji, społeczności lokalne, pracownicy i członkowie organizacji społecznych. Kolejny etap to tworzenie prototypu. Pomysły są poddawane badaniu i ocenie podczas ich realizacji w trakcie projektów pilotażowych adresowanych do grup docelowych określonej innowacji. Celem tego etapu jest uzyskanie zwrotnej odpowiedzi, co do użyteczności innowacji oraz możliwości jej akceptacji przez grupę docelową. Pomysły, które pozytywnie zostały zweryfikowane, przechodzą do etapu utrzymania i należy dalej je rozwijać oraz opracowywać dla nich modele biznesowe. W tym momencie bardzo istotna staje się ocena ekonomiczna i prawna przedsięwzięcia. Niestety, występują trudności z wyznaczeniem ekonomicznej opłacalności wprowadzania innowacji społecznej, co może wynikać z niszowego i mało rozległego charakteru niektórych grup docelowych. Piąty etap rozpowszechnianie – polega na wzmacnianiu dyfuzji innowacji wśród grup, wspólnot i społeczności zainteresowanych zmianą. Działania te odbywają się najczęściej drogą rozwoju organizacji społecznych i przedsiębiorstw, poprzez zastosowanie takich rozwiązań, jak licencje, franchising. Na tym etapie innowacja jest przekazywana do różnych członków systemu społecznego, w celu jej popularyzacji, a docelowo podnoszenia jakości życia społeczeństw. W procesie popularyzacji innowacji wykorzystuje się zarówno osobowe, jak i bezosobowe kanały komunikacji. Mass media są bardziej skuteczne w tworzenie wiedzy o innowacjach, bowiem skierowane są one do masowego odbiorcy, natomiast kanały międzyludzkie są bardziej skuteczne w tworzeniu i zmianie postaw wobec nowej idei, a tym samym wpływaniu na decyzję o przyjęciu lub odrzuceniu nowego pomysłu [Barska, 2014, s. 151–159]. Zazwyczaj dyfuzja innowacji przebiega zgodnie z ideą „krzywej S”, począwszy od wczesnej fazy powolnego wzrostu wśród małej grupy oddanych zwolenników, a następnie fazy szybkiego startu, spowolnienia w nasyceniu i dojrzałości. Szósty etap określany jako zmiana systemowa – polega na wprowadzeniu w życie nowych sposobów myślenia oraz działania. Zmiany systemowe to innowacje społeczne, które przyczyniły się do modyfikacji dotychczas funkcjonujących systemów edukacyjnych, zdrowotnych, informacyjnych oraz wpłynęły na nowe i lepsze zachowanie ludzi [Kroik, Skonieczny, 2013, s. 164]. Na tym etapie pojawia się często problem sprawiedliwego rozdysponowania dostępu do innowacji społecznej.

TERYTORIALNE ZRÓŻNICOWANIE WYBRANYCH PROBLEMÓW SPOŁECZNYCH

STARZENIE SIĘ SPOŁECZEŃSTWA

Wydłużenie czasu życia stanowi niewątpliwie pożądane osiągnięcie cywilizacyjne, związane ze wzrostem poziomu życia, postępem medycyny i funkcjonowaniem systemu zabezpieczenia społecznego, niesie jednak również negatywne następstwa w postaci dynamicznego wzrostu liczebności ludności w wieku poprodukcyjnym i rosnących z tego powodu kosztów społecznych. Starzenie się ludności jest procesem prowadzącym do sytuacji określanej jako starość demograficzna. Polega on na zwiększaniu się udziału najstarszych grup wiekowych w całej populacji. Obecnie w Polsce osoby powyżej 60. roku życia stanowią 22% ogółu społeczeństwa. W 1995 roku udział tej grupy wynosił 15,8% i w kolejnych latach systematycznie rósł (tabela 1). Z prognoz demograficznych wynika, że w 2025 roku zbiorowość ta będzie stanowiła już 26,8%, a w 2035 r. aż 30% ogółu.

Tabela 1. Sytuacja demograficzna w Polsce w latach 1995–2014

Stan na dzień 31 grudnia					
Ludność faktycznie zamieszkała	1995	2000	2005	2010	2014
ogółem	38609399	38253955	38157055	38529866	38478602
mężczyźni	18786030	18537339	18453855	18653125	18619809
kobiety	19823369	19716616	19703200	19876741	19858793
Ludność według grup wieku					
0–4 lata	2430122	1984868	1780631	2066623	1936077
5–9 lat	2874669	2428903	1982614	1803475	2021433
10–14 lat	3373373	2880680	2425930	1985668	1806641
15–19 lat	3236727	3342370	2869283	2424340	2038497
20–24 lata	2874651	3128737	3316027	2848527	2522308
25–29 lat	2456523	2772495	3108329	3268594	2929069
30–34 lata	2600371	2403327	2754543	3131690	3252408
35–39 lat	3184222	2532760	2381574	2763465	3062063
40–44 lata	3208661	3076974	2495806	2374794	2636623
45–49 lat	2721306	3090482	3008379	2472401	2319382
50–54 lata	1683258	2602592	2990847	2954334	2490762
55–59 lata	1836824	1587323	2483272	2893386	2915558
60–64 lata	1793963	1696669	1483997	2352160	2673734
65–69 lata	1633014	1608166	1541930	1359829	1969087
70 lat i więcej	2701715	3117609	3533893	3830580	3904960
Indeks starości (iloraz osób powyżej 60. roku życia przez liczbę dzieci (0–14 lat) w tej samej populacji)	0,71	0,88	1,06	1,29	1,48

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych [<http://stat.gov.pl>, dostęp: 25.06.2015 r.].

Na starość demograficzną wpływa nie tylko liczebność ludności starszej, ale także rozmiary grupy najmłodszej – w wieku do 19 lat, której udział w 2014 roku wynosił 20% i zmalał o połowę w stosunku do 1995 roku, kiedy to wynosił – 30%. Indeks starości w 2014 roku wzrósł w stosunku do roku 1995 ponad dwukrotnie. Starzenie się ludności jest bezpośrednią konsekwencją obniżania się poziomu urodzeń (w 2014 roku przyrost naturalny wynosił 0,0, co oznacza, że różnica pomiędzy liczbą urodzeń żywych a liczbą zgonów wynosiła 0), będącego konsekwencją zmiany postaw i zachowań prokreacyjnych oraz wzorców tworzenia rodziny, spadku umieralności w najstarszych grupach wiekowych³, a także odpływu, zwłaszcza ludzi młodych, za granicę (w 2014 roku saldo migracji zagranicznych na stałe wynosiło 15 750, a w celach zarobkowych wyjechało blisko 2 miliony Polaków). W Polsce obserwujemy spadek liczby urodzeń, który prowadzi do zmniejszenia udziału najmłodszych grup wiekowych, proporcjonalnego wzrostu udziału roczników najstarszych, a tym samym do podwyższenia średniego wieku ludności. Podnosi się też wiek, w którym kobiety decydują się na urodzenie pierwszego dziecka, spada dzietność kobiet i obniża się wskaźnik reprodukcji brutto. Powody to m.in. dłuższy okres nauki i większa aktywność zawodowa kobiet, brak stabilności ekonomicznej. Obserwowane jest zjawisko wyraźnego spadku liczby zawieranych małżeństw (4,9 na 1000 ludności w 2014 roku w stosunku do 6,6 w 2000 roku), a osoby żyjące w związkach nieformalnych rzadziej decydują się na posiadanie potomstwa, co zapowiada pogłębienie się zjawiska spadku urodzeń, a tym samym – kryzysu demograficznego, który rozpoczął się jeszcze w latach 80. XX wieku. Należy również zauważyć, że sytuacja demograficzna jest zróżnicowana terytorialnie, co oznacza, że niektóre regiony zdecydowanie wcześniej odczują konsekwencję negatywnych przemian demograficznych (tabela 2).

Tabela 2. Wybrane dane o sytuacji demograficznej w województwach

Jednostka terytorialna	Przyrost naturalny na 1000 ludności			Współczynnik dzietności		Współczynnik reprodukcji brutto		Liczba małżeństw na 1000 ludności	
	ogółem	w miastach	na wsi	2009	2014	2009	2013	2009	2014
	2014	2014	2014	2009	2014	2009	2013	2009	2014
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
POLSKA	0,0	-0,5	0,7	1,398	1,290	0,678	0,611	6,6	4,9
Łódzkie	-2,8	-3,3	-2,0	1,363	1,268	0,662	0,600	6,2	4,5
Mazowieckie	0,7	1,0	0,1	1,454	1,382	0,710	0,648	6,4	4,7

³ Wskaźnik przeciętnego dalszego trwania życia dla kobiet wzrósł z 74,4 lat w 1990 roku do 80,6 lat w 2010 roku, dla mężczyzn odpowiednio z 66 do 72,1 lat. Mężczyźni w Polsce żyją przeciętnie o ok. 4,8 roku, a Polki przeciętnie o ok. 2,1 roku krócej niż wynosi średnia długość życia dla tych grup w UE. Obecna długość życia Polaków jest równa tej jaka dla ogółu krajów UE występowała 17 lat temu, a Polek 11 lat temu [*Sytuacja zdrowotna ludności Polski i jej uwarunkowania*, 2012, s. 44–45].

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Małopolskie	1,4	0,3	2,5	1,426	1,300	0,688	0,625	6,6	5,2
Śląskie	-1,1	-1,6	0,5	1,326	1,264	0,645	0,608	6,7	5,0
Lubelskie	-1,1	0,3	-2,2	1,405	1,245	0,686	0,596	6,7	5,1
Podkarpackie	0,7	0,8	0,7	1,340	1,212	0,650	0,601	6,6	5,3
Podlaskie	-0,7	0,9	-3,2	1,346	1,235	0,652	0,576	6,3	5,1
Świętokrzyskie	-2,3	-2,3	-2,3	1,328	1,181	0,643	0,562	6,5	4,8
Lubuskie	0,2	-0,2	0,8	1,419	1,267	0,692	0,620	6,5	4,8
Wielkopolskie	1,7	0,5	3,2	1,481	1,374	0,713	0,652	6,9	5,0
Zachodniopomorskie	-0,4	-1,1	1,1	1,360	1,228	0,657	0,583	6,5	4,8
Dolnośląskie	-0,9	-1,5	0,3	1,316	1,225	0,648	0,556	6,3	4,7
Opolskie	-1,2	-1,3	-1,1	1,147	1,139	0,541	0,516	6,0	4,8
Kujawsko-pomorskie	0,0	-1,2	1,8	1,419	1,285	0,695	0,608	6,8	4,9
Pomorskie	2,0	0,2	5,2	1,548	1,396	0,746	0,650	6,9	5,0
Warmińsko-mazurskie	0,6	-0,2	1,7	1,474	1,283	0,708	0,596	6,6	4,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych, [<http://stat.gov.pl>, dostęp: 25.06.2015 r.].

Konsekwencją starzenia się społeczeństwa jest również niekorzystne kształtowanie się wskaźników obciążenia demograficznego – w 2014 roku na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało 30,2 osoby w wieku poprodukcyjnym, na 100 osób wieku przedprodukcyjnym 105,2 w wieku poprodukcyjnym, a na 100 w wieku produkcyjnym 58,8 w wieku nieprodukcyjnym [<http://stat.gov.pl>, dostęp: 25.06.2015 r.].

Z uwagi na przewidywany dalszy wzrost liczby ludności w wieku powyżej 60 lat i ich udziału w liczbie ludności ogółem coraz bardziej istotne staje się poznanie poziomu zabezpieczenia ich potrzeb oraz warunków życia, w jakich funkcjonują, ich jakości życia, stylu życia, czy też godności życia, co stanowi może inspirację do rozwoju innowacji społecznych.

NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ

Istotnym problemem towarzyszącym również procesom starzenia się społeczeństwa jest niepełnosprawność. Osoby niepełnosprawne zmagają się z wieloma trudnościami wynikającymi z obniżenia ich sprawności fizycznej, psychicznej i umysłowej, ale również z prawidłowym funkcjonowaniem w społeczeństwie. Szereg ograniczeń i trudności spowodowanych barierami uniemożliwiającymi aktywne uczestnictwo w życiu społecznym powoduje, że ta grupa społeczna jest bardziej narażona na marginalizację oraz wykluczenie społeczne. W świetle danych Narodowego Spisu Powszechnego w 2011 roku liczba niepełno-

sprawnych wyniosła 4 697,5 tys., a w 2002 roku – 5 456,7 tys.⁴ Ogólna liczba osób niepełnosprawnych zmalała, natomiast nastąpił wzrost liczby osób niepełnosprawnych wyłącznie biologicznie. Wskaźnik obrazujący liczbę osób niepełnosprawnych przypadających na 1000 osób wyraźnie wzrósł w stosunku do roku 1978, co może być wyrazem rosnącego problemu niepełnosprawności w społeczeństwie (tabela 3).

Tabela 3. Osoby niepełnosprawne na 1000 osób (dane za 1978, 1988, 2002 i 2011 rok)

Rok	1978	1988	2002	2011
Polska	71	99	143	122

Źródło: opracowanie własne na podstawie [*Ludność i gospodarstwa...*, 2011].

Problem niepełnosprawności różnicuje się między obszarami wiejskimi i miejskimi. W roku 2011 na wsi udział osób niepełnosprawnych był zdecydowanie niższy i na 1000 osób tam zamieszkałych 111 było niepełnosprawnymi (w tym 107 mężczyzn, 115 kobiet) (tabela 4).

Tabela 4. Osoby niepełnosprawne na 1000 osób według płci i miejsca zamieszkania (dane za 2011 rok)

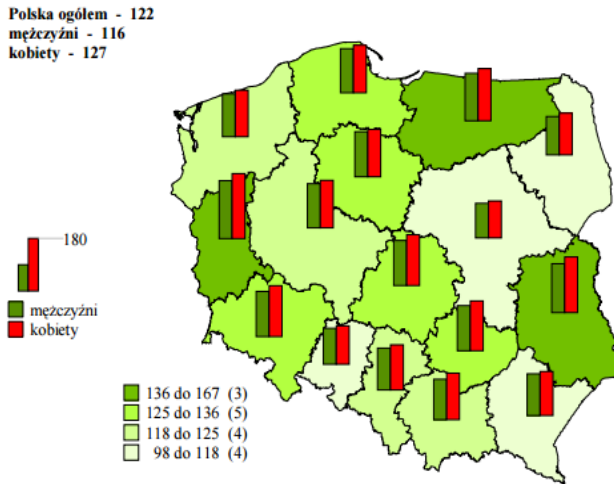
Wyszczególnienie	Ogółem			Miasta			Wieś		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	razem	mężczyźni	kobiety	razem	mężczyźni	kobiety
w liczbach bezwzględnych									
Polska	4697048	2166911	2530136	3018036	1362113	1655923	1679012	804799	874213
na 1000 osób									
Polska	122	116	127	129	123	135	111	107	115

Źródło: opracowanie własne na podstawie [*Ludność i gospodarstwa...*, 2011].

Obserwuje się różne natężenie niepełnosprawności wśród 16 województw. Najwięcej osób niepełnosprawnych mierzonych wskaźnikiem na 1000 ludności odnotowano w województwie lubuskim, gdzie wyniósł 167 osób i był zdecydowanie wyższy od średniego wskaźnika dla kraju wynoszącego 122 osoby. Na terenie tego województwa w miastach na 1000 ludności przypadają 175 osób niepełnosprawnych (164 mężczyzn, 184 kobiety), wśród ludności zamieszkałej

⁴ Zgodnie z ustawą z dnia 4 marca 2010 r. o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2011 r. udzielanie odpowiedzi na pytania dotyczące niepełnosprawności odbywało się na zasadzie dobrowolności – ze względu na specyfikę i wrażliwość tematu. Prawie 1,5 mln osób odmówiło udzielania odpowiedzi, w tym 59% mieszkańców miast oraz 52% kobiet, dlatego też dane te nie obrazują w pełni zjawiska.

na wsi były to 153 osoby niepełnosprawne (145 mężczyzn, 161 kobiet). Z kolei relatywnie najrzadziej problem niepełnosprawności występował w województwie mazowieckim, gdzie na 1000 ludności przypadało tylko 98 osób niepełnosprawnych (w miastach 103, na wsi 88). Podobnie jak wśród województw o najwyższym natężeniu niepełnosprawności w województwie mazowieckim więcej było niepełnosprawnych kobiet – w miastach 107 kobiet, mężczyzn 99, natomiast na wsi 90 kobiet, 86 mężczyzn niepełnosprawnych przypadało na 1000 mieszkańców (rys. 2).

Rysunek 2. Częstość występowania niepełnosprawności według płci i województw w 2011 roku (na 1000 ludności)

Źródło: [*Ludność i gospodarstwa...*, 2011].

Zróznicowanie wśród osób niepełnosprawnych można również zaobserwować, jeśli weźmiemy pod uwagę osoby niepełnosprawne, które miały orzeczenie prawne o stopniu niepełnosprawności (lub równorzędne) oraz takie, które takiego orzeczenia nie posiadały (niepełnosprawni wyłącznie biologicznie). Istotne różnice nastąpiły w tym zakresie w roku 2011 w stosunku do roku 2002. Wśród ogółu osób niepełnosprawnych w 2011 roku zdecydowaną większość stanowili niepełnosprawni prawnie – ich udział dla Polski wyniósł 66,7% wobec 33,3% niepełnosprawnych wyłącznie biologicznie, gdy w 2002 roku odnotowano znacznie większy udział osób niepełnosprawnych prawnie (81,6%) i stosunkowo mniejszy (18,4%) wyłącznie biologicznie. Należy w tym miejscu również zwrócić uwagę, że subpopulacje niepełnosprawnych prawnie i wyłącznie biologicznie różnią się ze względu na wiek – niepełnosprawni prawnie to zbiorowość znacznie „młodsza” niż niepełnosprawni tylko biologicznie. Wśród ogółu niepełnosprawnych prawnie udział osób w wieku produkcyjnym wyniósł 54,3%, a w wieku

poprodukcyjnym 40,4%. Natomiast osoby niepełnosprawne wyłącznie biologicznie w wieku produkcyjnym stanowiły 37,1%, a w wieku poprodukcyjnym ich udział wzrósł do blisko 60% [*Ludność i gospodarstwa...*, 2011, s. 80–81].

Pozytywnym zjawiskiem jest to, że w porównaniu z 2002 rokiem wyraźnie wzrosła liczba osób z wyższym wykształceniem wśród osób niepełnosprawnych tj. z 4% w 2002 roku do ok. 8% w 2011 roku oraz ze średnim i policealnym – z 21% do 28%. Liczba osób niepełnosprawnych ze stopniem co najmniej doktora wynosi 13 059 (8110 mężczyzn, 4949 kobiet). Niestety, osoby niepełnosprawne charakteryzuje niski wskaźnik aktywności zawodowej (16% ogółu pracuje). Na sytuację taką ma wpływ to, że osoby niepełnosprawne często mają niskie aspiracje, brakuje im wiary we własne możliwości oraz akceptują siebie jako stałego konsumenta świadczeń społecznych. Obecność osoby niepełnosprawnej w gospodarstwie domowym znacznie zwiększa ryzyko zagrożenia ubóstwem. Z badań GUS wynika, że stopa ubóstwa skrajnego wśród osób w gospodarstwach domowych z co najmniej jedną osobą niepełnosprawną wyniosła ok. 10%. W najtrudniejszej sytuacji znalazły się rodziny, w których obecne było przynajmniej jedno niepełnosprawne dziecko do lat 16. W tej grupie wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym wyniósł ok. 12% w 2012 roku. Dla porównania, odsetek osób zagrożonych ubóstwem w gospodarstwach domowych bez osób niepełnosprawnych kształtował się w omawianym okresie na poziomie 6% [*Ubóstwo...*, 2013].

Osoby starsze oraz niepełnosprawne są zagrożone wykluczeniem społecznym rozumianym jako sytuacja, w której jednostki zostają pozbawione pełnego uczestnictwa w społeczeństwie, co pogłębia ich izolację i marginalizację. Do najczęstszych powodów wykluczenia zalicza się złą sytuację finansową, zły stan zdrowia, brak rodziny lub zainteresowania ze strony rodziny, brak aktywności w życiu publicznym i społecznym. Zmiany demograficzne wymagają zatem dwóch kierunków działań polityki wobec starzenia się i niepełnosprawności oraz polityki wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Pod pojęciem polityki wobec starzenia się i niepełnosprawności należy rozumieć system działań, mających rozwiązać lub ograniczyć problemy związane ze wzrostem odsetka ludzi starszych i niepełnosprawnych w społeczeństwie. Do kluczowych należą przede wszystkim zagadnienia związane z funkcjonowaniem rynku pracy, systemem zabezpieczenia społecznego, w tym zwłaszcza z ochroną zdrowia, ubezpieczeniem społecznym i pomocą społeczną, a także z edukacją i przygotowaniem do starości, czy też niepełnosprawności w kontekście zwiększającego się odsetka osób starszych w społeczeństwie [Błędowski, 2012]. W związku ze starzeniem się społeczeństwa można wyodrębnić działania [Szukalski, 2011]:

- dostosowawcze, polegające na reagowaniu na już zaistniałe zmiany demograficzne;
- aktywne, które dzielą się na pośrednie (np. polityka migracyjna) i bezpośrednie (np. ułatwienia w zakresie wychowywania potomstwa).

Natomiast polityka wobec osób starszych składa się z działań skierowanych do osób w wieku poprodukcyjnym oraz ich rodzin. Działania te mają na celu wszechstronną kompensację malejących z wiekiem możliwości samodzielnego zaspokojenia potrzeb oraz integrację z lokalną społecznością. Polityka ta nakierowana jest na działania bardziej praktyczne, a zarazem bardziej konkretne. W znacznej mierze wynikają one z diagnozy społecznej dokonywanej w ramach polityki wobec starzenia się społeczeństwa. Innowacje społeczne mogą być cennym instrumentem w przypadku prowadzenia aktywnej polityki wobec osób niepełnosprawnych i starszych, która powinna traktować prewencję jako ważny obszar swoich działań. Innowacje nakierowane na zapobieganie procesom prowadzącym do wykluczenia społecznego, mogą okazać się nie tylko skuteczne, ale również efektywne m.in. dzięki ograniczeniu wydatków poprzez właściwe kierowanie innowacji społecznych i ich indywidualizację oraz wykorzystaniu efektów synergii [Błędowski, Sempruch, 2014, s. 47].

INNOWACJE SPOŁECZNE JAKO INSTRUMENT ROZWIĄZYWANIA PROBLEMÓW SPOŁECZNYCH

Czynnikami wyzwajającymi innowacje społeczne są nie tylko przeobrażenia struktury demograficznej, ale także przemiany społeczne powodujące zmianę funkcji rodziny, przemiany ekonomiczne (związane z przekształceniami procesu wytwarzania, zmianami na rynku pracy) i kulturowe, wyrażające się w nowych, odmiennych od dotychczasowych postawach i zachowaniach, które stopniowo zyskują akceptację społeczną [Błędowski, Sempruch, 2014, s. 46].

Współczesne problemy społeczne stawiają przed społecznościami ogromne wyzwania. Odpowiedzią na nie są innowacje społeczne, definiowane w raporcie „Frost & Sullivan” jako „zastosowanie technologii i nowych modeli biznesowych w celu wprowadzenia rzeczywistych, pozytywnych zmian w życiu jednostek oraz społeczności z korzyścią dla wszystkich stron” [*Social Innovation to answer...*, 2014, s. 13]. Wspólną cechą innowacji społecznych jest to, że pozwalają zaspokajać potrzeby nie tylko efektywniej w porównaniu z dotychczas stosowanymi rozwiązaniami, ale także kreują nowe relacje społeczne i sprzyjają rozwojowi współpracy.

Innowacje społeczne z założenia są powiązane z realizacją zarówno celów społecznych, jak i gospodarczych. Według A. Olejniczuk-Merty [2014, s. 23–24] innowacje społeczne służą spełnianiu wyzwań społecznych, ponieważ:

- ich założeniem jest podnoszenie jakości życia społeczeństwa,
- są oparte na nowej filozofii rozwoju, uznającej czynniki „miękkie” (kapitał ludzki, społeczny i intelektualny) jako wiodące czynniki prorozwojowe, stanowiące istotną siłę sprawczą współczesnego rozwoju,

- wiążą się z kształtowaniem postaw i zachowań prospołecznych, podnoszeniem poziomu aktywności, wiedzy i świadomości oraz zaufania społecznego,
- są w harmonii ze zrównoważonym rozwojem społeczno-gospodarczym.

Innowacje społeczne są szczególnie cennym instrumentem w odniesieniu do aktywnej polityki społecznej. Innowacyjne rozwiązania wykorzystujące kapitał społeczny, odwołujące się do działalności organizacji pozarządowych i nakierowane na zapobieganie procesom prowadzącym do ekskluzji społecznej, mogą okazać się nie tylko skuteczne, ale i efektywne z ekonomicznego punktu widzenia. Aspekt ekonomiczny innowacji społecznych wyraża się m.in. w możliwym ograniczeniu wydatków dzięki lepszemu ich adresowaniu i indywidualizacji usług społecznych oraz wykorzystaniu efektów synergicznych [Błądowski, Sempruch, 2014, s. 47].

Siłą napędową innowacji społecznych jest świadomość występowania luk między tym co powinno być, czego ludzie potrzebują, a tym, co jest oferowane przez sektor publiczny i organizacje. Najczęściej wskazuje się, że deficyt innowacji społecznych dotyczy tworzenia nowych rozwiązań w następujących obszarach [Jędrych, 2013, s. 87]:

- wydłużenia życia, co jest związane z nowymi rozwiązaniami organizacji opieki i wsparcia osób starszych, modelami zarządzania wiekiem,
- zmian klimatu, co wymaga nowych rozwiązań w zakresie tworzenia miast, mieszkalnictwa, transportu, redukcji emisji węgla, jak również zmiany zachowań ludzi,
- wzrastającej różnorodności krajów, miast, organizacji, co wymaga nowych rozwiązań w zakresie zarządzania tą różnorodnością, innowacyjnych sposobów prowadzenia szkoleń, integracji, aby zapobiec konfliktom,
- dużych nierówności społecznych związanych z występowaniem problemów społecznych,
- trudnych przejść w dorosłość, co wymaga nowych sposobów wspomagania ludzi młodych, kierowania ich rozwojem, ograniczaniem bezrobocia.

Zmieniające się przyczyny i natura problemów społecznych wymaga obecnie innowacyjnego myślenia i działań wysoce przedsiębiorczych. W analizach zjawiska innowacji społecznych nie można pominąć uwarunkowań ekonomicznych, do których należy m.in. stan koniunktury w danej gospodarce, oznaczający w warunkach recesji przyspieszenie pojawienia się problemów społecznych oraz trudności sektora publicznego w ich finansowaniu. Innowatorzy społeczni powinni wykorzystać modele biznesu komercyjnego w swojej działalności, dzięki czemu możliwe będzie skuteczne rozwiązywanie problemów, które są pomijane przez państwo czy sektor biznesu. Sukcesy takich działań odnotowywane są już na arenie międzynarodowej. Doskonałym przykładem jest inicjatywa laureata Pokojowej Nagrody Nobla – M. Yunusa, który stworzył kilkanaście innowacyjnych przedsięwzięć na rzecz ubogich. Ulepszyły one życie milionów

ludzi. Realnym tego dowodem był spadek ubóstwa w Bangladeszu w latach 1974–2005. Wskaźnik ubóstwa (mierzony zgodnie z normami Banku Światowego) obniżył się z poziomu szacowanego na 74% w latach 1973–1974 do 40% w 2005 roku [Borowska, 2014, s. 20]. Pierwszą innowacją społeczną M. Yunusa był Grameen Bank – udzielający kredytów dla ludzi ubogich, których tradycyjne banki nie obsługiwały. W 1984 roku uruchomiono także kredyt mieszkaniowy, który umożliwił polepszenie warunków bytowych tych ludzi.

W Polsce do zainteresowania innowacjami społecznymi przyczynia się m.in. program pn. „Innowacje Społeczne” organizowany przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju (NCBR). W programie tym finansowane są działania podejmowane przez sektor nauki, otoczenie gospodarcze, organizacje pozarządowe bazujące na najnowszych osiągnięciach nauki i techniki. Program NCBR to nowatorskie przedsięwzięcie z zakresu wspierania innowacji społecznych, dzięki któremu realizowane są projekty stanowiące odpowiedź na wiele aktualnych wyzwań społeczno-ekonomicznych kraju, dotyczących m.in. grup wykluczonych społecznie czy edukacji. Na potrzeby programu NCBR definiuje innowacje społeczne jako „rozwiązania, które równocześnie odpowiadają za zapotrzebowanie społeczne, jak i powodują zmianę w danych grupach społecznych. Te rozwiązania mogą wiązać się z innowacyjnymi produktami, usługami bądź procesami, które umożliwiają odmienne rozwiązywanie typowych problemów społecznych” [Program *Innowacje Społeczne*, 2012, s. 1].

Poza programem „Innowacje Społeczne” zainicjowanym przez NCBR, idea innowacji społecznych upowszechniana jest przede wszystkim oddolnie. Projekty mające na celu zaspokojenie kluczowych potrzeb społecznych finansowane są m.in. przez Fundusz Innowacji Społecznych dla Łodzi. W ramach Funduszu wspierane są inicjatywy, które wyróżniają się innowacyjnością proponowanych działań. Innowacja w rozumieniu Funduszu to nowatorskie podejście do problemu społecznego, które jest równocześnie skuteczniejsze, wydajniejsze i trwalsze od istniejących w danym miejscu i czasie, a którego oddziaływanie wykracza poza określoną grupę problemową i obejmuje także daną społeczność lokalną (*Stanford Social Innovation Review*). Fundusz został powołany wspólnie przez Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, Biuro Projektowe w Polsce (UNDP), Urząd Miasta Łodzi (UMŁ) oraz Łódzką Federację Organizacji Pozarządowych (ŁFOP). Wspiera realizację działań organizacji pozarządowych i/lub grup nieformalnych w obszarach uznanych wspólnie przez partnerów za priorytetowe, czyli rozwiązywanie problemów społecznych, kultura, sztuka i nauka, partycypacja społeczna, zrównoważony rozwój.

Unia Europejska (UE) włączyła także innowacje społeczne w budowanie strategii rozwoju. W strategii „Europa 2020” oraz inicjatywie przewodniej „Unia innowacji” podkreśla się, że UE musi opracować odrębne podejście do innowacji, oparte na jej wyjątkowym zbiorze wartości. W marcu 2011 roku Komisja Europejska uruchomiła inicjatywę innowacji społecznych w Europie – *Social*

Innovation Europe, mającą na celu wspieranie innowatorów społecznych w tworzeniu nowych towarów (usług) i opracowywaniu nowych metod pracy, które tworzą wartość społeczną oraz wywierają wpływ na organizacje i klientów. Inicjatywa pomaga także w znajdowaniu funduszy i wiedzy fachowej, pozwalających zamienić pomysł innowacji społecznej w projekt, a nawet w nową działalność gospodarczą [European Commission, 2014, s. 65].

W opinii Komisji Europejskiej działania podejmowane w ramach innowacji społecznych mogą być pomocne przy rozwiązywaniu takich kwestii jak:

- sprawne i skuteczne rozwiązywanie problemów społecznych wobec ograniczonych możliwości budżetowych,
- wsparcie w zakresie kształcenia ustawicznego dla zapewnienia odpowiednich warunków życia,
- pozyskiwanie środków prywatnych i pozarządowych w celu uzupełnienia finansowania z budżetu państwa,
- wspomaganie państw w podejmowaniu reform i innych decyzji politycznych w oparciu o wiedzę,
- współtworzenie strategicznych inwestycji społecznych.

Duże znaczenie w rozwoju innowacji społecznych w latach 2014–2020 będzie miał również „Program na rzecz zatrudnienia i innowacji społecznych” (*Employment and Social Innovation – EaSI*) [Regulation EU, 2013]. Program ma służyć realizacji celów UE w zakresie promowania wysokiego poziomu zatrudnienia, gwarantowania odpowiedniej i godnej ochrony socjalnej, zwalczania wykluczenia społecznego i ubóstwa oraz poprawy warunków pracy.

Istotą programu są innowacje społeczne rozumiane jako innowacje, które zarówno w odniesieniu do swoich celów, jak i środków mają społeczny charakter, a zwłaszcza te, które odnoszą się do rozwoju i realizacji nowych idei (dotyczących produktów, usług i modeli) oraz zaspokajają potrzeby społeczne i tworzą nowe relacje lub współpracę, przynosząc w ten sposób korzyści dla społeczeństwa i zwiększając jego zdolność do działania [Regulation EU, 2013, art. 2].

EaSI składa się z trzech komplementarnych osi [Pełka, 2014, s. 5; Regulation EU, 2013; European Commission, 2011b]:

1. Progress – ma przede wszystkim wspierać działania o charakterze badawczym, w tym ewaluacyjnym, a także służyć wypracowaniu innowacyjnych rozwiązań w zakresie unijnej polityki zatrudnienia, społecznej oraz przepisów dotyczących warunków pracy. W ramach tych działań szczególną wagę przypisuje się współpracy z partnerami społecznymi, w tym z organizacjami społeczeństwa obywatelskiego.

2. EURES – ma na celu wspieranie mobilności na europejskim rynku pracy poprzez systemowe rozwiązania w zakresie wymiany wiedzy na temat wolnych miejsc pracy i formalności związanych z zatrudnieniem. Ponadto obejmuje działania ukierunkowane na rozwój usług w zakresie rekrutacji i zatrudnienia,

uwzględniających także programy służące promowaniu mobilności geograficznej pracowników.

3. Filar poświęcony wspieraniu mikrofinansowania i przedsiębiorczości społecznej ma ułatwić dostęp do finansowania przedsiębiorcom, znajdującym się w najtrudniejszym położeniu na rynku oraz osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym i zawodowym. Odrębne wsparcie w tym zakresie przewidziano dla mikroprzedsiębiorstw. Szczególną uwagę poświęcono firmom, które mają charakter społeczny, czyli zatrudniają osoby wcześniej długotrwale bezrobotne lub zagrożone utratą pracy, mające trudności z wejściem lub powrotem na rynek pracy oraz wykluczone społecznie. Oddzielne wsparcie będzie skierowane na zwiększenie potencjału instytucjonalnego dostawców pożyczek w wysokości do 25 tysięcy euro.

EaSI, łącząc trzy uzupełniające się sfery działań: Progress, EURES oraz instrument mikrofinansowy w jeden ogólny program, pozwoli efektywniej tworzyć nowe miejsca pracy i zapewnić trwałą rozwój m.in. dzięki naciskowi położonemu na innowacje społeczne.

„Program na rzecz zatrudnienia i innowacji społecznych” obejmuje działania ukierunkowane na osiągnięcie następujących celów [EaSI, 2014, s. 8]:

- zwiększenie poczucia odpowiedzialności za cele UE i koordynacja działań w dziedzinie zatrudnienia, spraw społecznych oraz włączenia na poziomie unijnym i krajowym,
- wsparcie rozwoju odpowiednich systemów zabezpieczenia społecznego i polityki rynku pracy przez działanie na rzecz dobrych rządów, wzajemnego uczenia się oraz innowacji społecznych,
- modernizacja ustawodawstwa UE oraz zapewnienie jego skutecznego stosowania,
- promowanie mobilności geograficznej i zwiększenie możliwości zatrudnienia dzięki budowie otwartego rynku pracy,
- zwiększenie dostępności mikrokredytów dla słabszych grup społecznych i mikroprzedsiębiorstw oraz poprawa dostępu do finansowania dla przedsiębiorstw społecznych.

Pula środków finansowych na wdrożenie programu EaSI w latach 2014–2020 wynosi 919 469 000 euro w cenach bieżących [Regulation EU, 2013]. Na relację działań w ramach osi Progress zaplanowano 61% łącznego budżetu programu, EURES – 18% budżetu programu oraz na wsparcie mikrofinansowania i przedsiębiorczości społecznej zagwarantowano 21% budżetu programu.

W nowej perspektywie na lata 2014–2020 zasadniczymi narzędziami wspierającymi innowacyjność będą PO Inteligentny Rozwój (POIR) – program dotyczący innowacyjności, badań naukowych i ich powiązań ze sferą przedsiębiorstw oraz PO Wiedza Edukacja Rozwój (PO WER) – program dotyczący rozwoju kompetencji i umiejętności, włączenia społecznego oraz dobrego rzą-

dzenia, jak również PO Cyfrowa Polska – program dotyczący rozwoju cyfrowego [Gwizda, Kosewska-Kwaśny, Żółciński, 2014, s. 121–127, 143–155].

Na szczególne zainteresowanie zasługuje Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020, który będzie realizował cele tematyczne 8–11 Rozporządzenia ogólnego 2014–2020 w podziale na cztery osie priorytetowe. W ramach IV osi PO WER – *Innowacje społeczne i współpraca ponadnarodowa* wyróżniono projekty obejmujące zakresem innowacje społeczne. Ich celem będzie wykorzystanie innowacji społecznych do przetestowania i wypracowania nowych skuteczniejszych rozwiązań problemów w obszarze m.in. zatrudnienia, integracji społecznej, kształcenia przez całe życie oraz modernizacji funkcjonowania administracji publicznej, w przypadku których dotychczasowe działania nie są wystarczające lub wymagają nowego podejścia. Jednocześnie będą się one koncentrowały na najtrudniejszych i kluczowych problemach, wspierając osiągnięcie celów wynikających z dokumentów strategicznych.

Innowacje społeczne w PO WER będą wdrażane w ramach dwóch schematów. Pierwszy z nich to tzw. mikroinnowacje, w którym istotne będzie dotarcie do potencjalnych innowatorów społecznych, wsparcie ich w rozwinięciu i opracowaniu nowych, załączkowych pomysłów, a następnie przetestowanie gotowych rozwiązań i ich upowszechnienie oraz podjęcie działań w zakresie włączenia do praktyki. Drugi schemat to makroinnowacje, których celem będzie zapewnienie możliwości wprowadzenia zmian do istniejącej praktyki przez podmioty o większym potencjale oraz realizacja projektów pozwalających na wypracowanie innowacji w zakresie polityki [Wendel, 2014, s. 11].

Innowacje społeczne są także jednym z narzędzi wymienionych w Komunikacie Komisji Europejskiej pn. „Inicjatywa na rzecz przedsiębiorczości społecznej” [European Commission, 2011a, s. 6–11]. W inicjatywie tej określono plan działań, który włącza się w ogólne wsparcie innowacji społecznych.

Na poziomie wspólnotowym narzędziem bezpośrednio wspierającym innowacyjność są programy ramowe. UE za pośrednictwem 7. Programu Ramowego objęła finansowaniem istotne prace badawcze nad innowacjami społecznymi [European Commission, 2014, s. 65]. Udzieliła projektom badawczym w dziedzinie innowacji społecznych wsparcia o łącznej wartości blisko 30 mln euro, a ponadto finansuje dwie sieci inkubatorów w celu rozpowszechnienia udanych rozwiązań [Pełka, 2014, s. 4]. W ramach 7. Programu Ramowego zrealizowano m.in. program pn. „Pomysły”, który wspomagał badania pionierskie UE. Założeniem programu „Pomysły” było przekonanie, że naukowcy najlepiej zidentyfikują nowe możliwości i kierunki pionierskich dziedzin wiedzy, które następnie zostaną wykorzystane w gałęziach przemysłu i rynkach oraz przełożone na szersze innowacje społeczne w przyszłości.

W latach 2014–2020 nowym programem ramowym w zakresie badań naukowych i innowacji jest program „Horyzont 2020” służący budowie zrównoważonej i zharmonizowanej Europejskiej Przestrzeni Badawczej, w optymalny

sposób wykorzystującej kapitał intelektualny – ludzki, strukturalny i społeczny – całej UE. W programie „Horyzont 2020” zastosowano szerokie ujęcie innowacji, które nie ogranicza się jedynie do wprowadzania na rynek nowych produktów, ale obejmuje również procesy, systemy i inne metody, w tym wykorzystanie europejskiego potencjału w zakresie projektów, kreatywności, usług i wagi innowacji społecznych. Założono, że zasady finansowania tych działań będą pokrywać się ze wsparciem na rzecz badań naukowych i rozwoju technologicznego [European Commission, 2011c, s. 8–9].

PODSUMOWANIE

Zainteresowanie tematem innowacji społecznych wynika z konieczności poszukiwania nowych sposobów rozwiązywania problemów społecznych, gdyż tradycyjne formy działania wyczerpują się lub zawodzą. W erze narastającej globalizacji istnieje potrzeba szukania odpowiedzi na wiele trudnych pytań związanych z kierunkami przeobrażeń i ich konsekwencjami. W sferze społecznej w dalszym ciągu pozostają nierozstrzygnięte tradycyjne kwestie społeczne, takie jak narastające nierówności społeczne, wzrost bezrobocia, starzejące się społeczeństwo czy wykluczenie społeczne. Problemy społeczne wymagają długotrwałego zaangażowania wielu podmiotów, jak również nowych metod ich diagnozowania i generowania rozwiązań. Innowacje społeczne stanowią odpowiedź na wyzwania współczesności oraz inspirują do formułowania i wdrażania nowych pomysłów dla przeciwdziałania niekorzystnym zjawiskom rozwojowym.

BIBLIOGRAFIA

- Andrew C., Klein J.L., 2010, *Social Innovation: What is it and why is it important to understand it better*, no ET10003, Ontario Ministry of Research and Innovation, Toronto.
- Barska A., 2014, *Marketingowy wymiar upowszechniania innowacji społecznych* [w:] *Innowacje społeczne w teorii i praktyce*, red. J. Wyrwa, PWE, Warszawa.
- Bisgaard T., 2009, *CSI. Corporate Social Innovation. Companies' participation in solving global challenges*, FORA – Report, Copenhagen.
- Błędowski P., 2012, *Polityka wobec osób starych – cele i zasady*, „Studia BAS. Starzenie się społeczeństwa polskiego”, nr 2.
- Błędowski P., Sempruch G., 2014, *Innowacje społeczne jako instrument dostosowania polityki społecznej do nowych wyzwań*, „Polityka Społeczna”, nr 3.
- Borowska A., 2014, *Innowacje społeczne czynnikiem rozwoju lokalnego i regionalnego*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, t. XV, z. 8, cz. I.
- Caulier-Grice J., Davies A., Patrick R., Norman W., 2012, *Defining Social Innovation. A deliverable of the project: “The theoretical, empirical and policy foundations for*

- building social innovation in Europe*” (TEPSIE), European Commission – 7th Framework Programme, Brussels: European Commission, DG Research.
- Christensen C.M., Baumann H., Ruggles R., Sadtler T.M., 2006, *Disruptive Innovation for Social Change*, „Harvard Business Review”, Vol. 84, Issue 12.
- Drucker P.F., 2004, *Natchnienie i fart, czyli innowacja i przedsiębiorczość*, Państwowe Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa.
- EaSI Nowy ogólny program UE w dziedzinie polityki zatrudnienia i polityki społecznej, 2014, Komisja Europejska, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg.
- Edwards-Schachter M. E., Matti C. E., Alcántara E., 2012, *Fostering Quality of Life through Social Innovation: A Living Lab Methodology Study Case*, „Review of Policy Research”, Vol. 29, No. 6, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1541-1338.2012.00588.x>
- European Commission, 2010a, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union*, COM(2010) 546, Brussels.
- European Commission, 2010b, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The European Platform against Poverty and Social Exclusion: A European framework for social and territorial cohesion*, COM(2010) 758, Brussels.
- European Commission, 2011a, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Social Business Initiative. Creating a favourable climate for social enterprises, key stakeholders in the social economy and innovation*, COM(2011) 682, Brussels.
- European Commission, 2011b, *Commission Staff Working Paper Ex-ante Evaluation. Accompanying the document. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a European Union Programme for Social Change and Innovation*, SEC(2011) 1134, Brussels.
- European Commission, 2011c, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Horizon 2020 – The Framework Programme for Research and Innovation*, COM(2011) 808, Brussels.
- European Commission, 2014, *State of the Innovation Union. Taking stock 2010–2014*, Directorate-General for Research and Innovation, Brussels.
- Gwizda M., Kosewska-Kwaśny M., Żółciński S., 2014, *Fundusze UE 2014-2020*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Hochgerner J., 2011, *Die Analyse sozialer Innovationen als gesellschaftliche Praxis*, [w:] *Pendeln zwischen Wissenschaft und Praxis. ZSI-Beiträge zu sozialen Innovationen*, Zentrum Für Soziale Innovation, Vienna, Berlin: LIT.
- Jędrych E., 2013, *Inwestowanie w innowacje społeczne w organizacjach gospodarczych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kazojć K., 2013, *Innowacje społeczne sposobem na zwiększenie konkurencyjności* [w:] *Innowacje przyszłością rozwoju gospodarka*, red. A. Świadek, J. Wiśniewska, Wydawnictwo Naukowe IVG Szczecin.
- Kroik J., Skonieczny J., 2013, *Innowacja społeczna a społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa*, Konferencja IZIP Zakopane.

- Little A.D., 2006, *The innovation high ground: Winning tomorrow's customers using sustainability-driven innovation*, „Strategic Direction”, Vol. 22, Issue 1, <http://dx.doi.org/10.1108/02580540610635942>
- Ludność i gospodarstwa domowe. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna, 2011, Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań.
- Michellini L., 2012, *Social Innovation and New Business Models. Creating Shared Value in Low-Income Markets*, Springer Heidelberg New York Dordrecht London.
- Moulaert F., Martinelli F., Swyngedouw E., Gonza S., 2005, *Towards alternative model(s) of local innovation*, „Urban Studies”, Vol. 42, No. 11, <http://dx.doi.org/10.1080/00420980500279893>
- Mulgan G., 2006, *Social Innovation: what it is, why it matters, how it can be accelerated*, „Basingstoke Press”, London.
- Mulgan G., Tucker S., Ali R., Sander B., 2007, *Social innovation: what it is, why it matters and how it can be accelerated*, Saïd Business School, Oxford.
- Olejniczuk-Merta A., 2013, *Innowacje społeczne*, „Konsumpcja i Rozwój”, nr 1.
- Olejniczuk-Merta A., 2014, *Rozwój innowacji społecznych a badania marketingowe*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 336, <http://dx.doi.org/10.15611/pn.2014.336.02>
- Pelka W., 2014, *Innowacje społeczne w polityce Unii Europejskiej*, „Polityka Społeczna”, nr 1.
- Phills Jr J.A., Deiglmeier K., Miller D.T., 2008, *Rediscovering Social Innovation*, „Stanford Social Innovation Review”, Vol. 6, Issue 4.
- Program Innowacje Społeczne, 2012, Narodowe Centrum Badań i Rozwoju, http://www.ncbir.pl/gfx/ncbir/userfiles/_public/programy_krajowe/innowacje_spoleczne/opis_programu_is_1.pdf (dostęp: 6 grudnia 2015 r.).
- Regulation (EU) No 1296/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 on a European Union Programme for Employment and Social Innovation (EaSI) and amending Decision No 283/2010/EU establishing a European Progress Microfinance Facility for employment and social inclusion.
- Social Innovation to answer Society's Challenges*, 2014, „Frost & Sullivan”, <https://www.hds.com/assets/pdf/social-innovation-mega-trends-to-answer-society-challenges-whitepaper.pdf> (dostęp: 6 grudnia 2015 r.).
- Sytuacja zdrowotna ludności Polski i jej uwarunkowania*, 2012, red. B. Wojtyniak, P. Goryński, B. Moskalewicz, Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego – Państwowy Zakład Higieny, Warszawa.
- Szukalski P., *Aktywne starzenie się. Bezbolesna recepta na starzenie się ludności*, „Liberte” z 12 września 2011 r., <http://liberte.pl/aktywne-starzenie-siebezbolesna-recepta-na-starzenie-sie-ludnosci/> (dostęp: 24 czerwca 2015 r.).
- Ubóstwo w Polsce w świetle badań GUS*, 2013, GUS, Warszawa.
- Wendel I., 2014, *Znaczenie innowacji społecznych dla społeczeństwa i rola Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju w promowaniu tych innowacji* [w:] *Innowacje społeczne: od idei do upowszechniania efektu*, Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktury, Warszawa.
- Wyrwa J., 2014, *Innowacje społeczne w teorii nauk ekonomicznych* [w:] *Innowacje społeczne w teorii i praktyce*, red. J. Wyrwa, PWE, Warszawa.

Streszczenie

Innowacje społeczne rozumiane jako projektowanie i wdrażanie nowych, kreatywnych sposobów zaspokajania potrzeb społecznych nabierają coraz większego znaczenia, wiążą się bowiem zarówno z dążeniem do racjonalizacji wydatków socjalnych państwa, jak i z chęcią ciągłego podnoszenia jakości życia jego mieszkańców. Wyróżnikiem innowacji społecznych jest szeroki zakres, który tak samo jak proces gospodarowania obejmuje wszystkie sfery aktywności przedsiębiorstw i społeczeństwa: sferę produkcji, wymiany i konsumpcji. Głównym celem artykułu jest przedstawienie znaczenia koncepcji innowacji społecznych w rozważaniach dotyczących nowych sposobów rozwiązywania problemów społecznych, w szczególności dotyczących osoby starsze i niepełnosprawne. Innowacje nakierowane na zapobieganie procesom prowadzącym do wykluczenia społecznego osób starszych i niepełnosprawnych, czy też podnoszące jakość ich życia mogą okazać się nie tylko skuteczne, ale również efektywne m.in. dzięki ograniczeniu wydatków poprzez właściwe kierowanie innowacji społecznych i ich indywidualizację oraz wykorzystaniu efektów synergii. W artykule za istotne uznano związek innowacji społecznych z szeroko rozumianymi problemami społecznymi. W pierwszej części artykułu zaprezentowano definicje innowacji społecznych oraz proces ich tworzenia i wdrażania. W kolejnej części artykułu omówiono przemiany demograficzne i ich terytorialne zróżnicowanie oraz przedstawiono problem niepełnosprawności w Polsce. W ostatniej części artykułu określono rolę innowacji społecznych w procesie rozwiązywania problemów społecznych.

Słowa kluczowe: innowacje społeczne, problemy społeczne, przemiany demograficzne, osoby starsze, osoby niepełnosprawne

Social Problems – as an Indicator of Directions of Development of Social Innovations in Poland

Summary

Social innovations understood as planning and implementing new, creative ways of meeting social needs are more and more important because they are related to rationalization of social expenses, and willingness to constant raising quality of life of their inhabitants. Characteristic feature of social innovations is a wide scope, which includes all spheres of activity of the enterprises and society: sphere of production, exchange and consumption. The main goal of the article is to present the meaning of the concept of social innovations in deliberations concerning new ways of solving social problems, particularly affecting the elderly and disabled people. Innovations aiming at prevention of processes leading to social exclusion of the elderly and disabled people, or raising quality of their life can be effective thanks to, among others, reduction of expenses through proper management of social innovations and their individualization and use of synergy effects. Relations between social innovations and social problems are regarded as important in the article. Definitions concerning social innovations and process of creating and implementing them are presented in the first part of the article. Demographic changes, their territorial diversity and problem of disability in Poland are presented in the next part of the article. The role of social innovations in a process of solving social problems is discussed in the last part of the article.

Keywords: social innovation, social problems, demographic changes, elderly people, disabled people

JEL: O35, O38, J11, J18